

УДК 330.341.2

В. Токар, кандидат економічних наук, доцент
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

ІНСТИТУЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ МОБІЛІЗАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

У статті досліджується мобілізаційно-інноваційна модель посткризового спів-розвитку національної економіки України в контексті запровадження інституційних

інструментів інноваційного спрямування. Представлені авторські пропозиції щодо удосконалення регулювання соціально-економічної системи на основі формування взаємопов'язаних інституційних блоків, таких як бюджетно-плановий, фіскальний (бюджетно-податковий), банківсько-кредитний блоки та система обмежених експериментів.

Ключові слова: мобілізаційно-інноваційна модель, інституційний інструмент, інституційний блок, бюджетно-плановий, фіскальний, бюджетно-податковий, фінансова криза, посткризовий розвиток.

Токар В. Институциональные инструменты мобилизационно-инновационной национальной модели.

В статье исследуется мобилизационно-инновационная модель посткризисного соразвития национальной экономики Украины в контексте внедрения институциональных инструментов инновационного направления. Представлены авторские предложения по усовершенствованию регулирования социально-экономической системы на основе формирования взаимосвязанных институциональных блоков, таких как бюджетно-плановый, фискальный (бюджетно-налоговый), банковско-кредитный блоки и система ограниченных экспериментов.

© В.Токар, 2011

Ключевые слова: мобилизационно-инновационная модель, институциональный инструмент, институциональный блок, бюджетно-плановый, фискальный, бюджетно-налоговый, финансовый кризис, посткризисное развитие.

Tokar V. Institutional instruments of the mobilization-innovation national model.

This article researches the mobilization-innovation model of the post-crisis co-development of the Ukrainian national economy in the context of the innovation institutional instruments' introduction. The author's propositions of the socio-economic system's regulation improvements on the basis of the interconnected institutional blocs, such as budget-planning, fiscal (budget-tax), banking-credit blocs and the restricted experiments' system are stated.

Key words: mobilization-innovation model, institutional instrument, institutional bloc, budget-planning, fiscal, budget-tax, financial crisis, post-crisis development.

Сучасна світова фінансово-економічна криза загострила теоретико-практичне питання щодо відповідності інституційного базису національних та інтеграційних утворень сучасним викликам глобалізму та завданням забезпечення збільшення інформаційної та інноваційної компоненти у структурі новоствореної вартості. Мобілізаційно-інноваційна модель розвитку передбачає консолідування зусиль у напрямку інформатизації та стимулювання інноваційної діяльності на регіональному та національному рівні для подолання існуючого соціально-економічного й технологічного розриву країн периферії та напівпериферії (до яких на сьогодні належить Україна).

Успіхи колишніх країн периферії та напівпериферії залежать не від того "швидко" чи "повільно" здійснюються ринкові реформи (Японія та КНР – найповільніші та зовсім не радикальні), а від якості та сили інститутів, у першу чергу – держави. До речі, саме завдяки сильним інститутам успіхи в реформах КНР, Південної Кореї та Японії не йдуть у жодне порівняння з тим, що досягли лідери правого лібералізму – країни Прибалтики й Польща, хоча з інститутами в цих праволіберальних країнах справа набагато краща, ніж в Україні [6, С. 242]. На думку Л. Туроу, розвиток повинен відповідати, разом із показниками, які пов'язані з ВВП, ще принаймні двом критеріям [2, С. 324]: 1) здатності суспільства мобілізувати

ресурси, які ініціюють структурно-якісне вдосконалення; 2) потенціалу до самостійного створення нових конкуренто-лідуючих технологій.

Використовуючи марксистську термінологію, надбудова (тобто в сучасному розумінні інститути) відіграє визначальну роль у кінцевій результативності проведення інноваційних перетворень на регіональному й національному рівні. Інновації самі по собі носять соціально нейтральний характер (у разі нераціонального та хаотичного, несистемного впровадження вони навіть, навпаки, можуть викликати посилення експлуатації природних і трудових ресурсів, обмежити не лише економічні, але й загальнолюдські свободи), тому саме якість інституційного облаштування виступає каталізатором перетворень та створення ефекту синергії від поєднання зусиль державного, приватного й академічного секторів економіки.

Успішність мобілізаційного розвитку національних економік в умовах глобалізму залежить від ефективності використання інституційного ресурсу [1], тобто активної ролі держави, її діалектичного характеру; врахування висхідного і низхідного причинних зв'язків між інститутами і людиною [5]; значення відносин людина–людина [7]. Інститути – поняття багатокомпонентне і ємне. Ринок і держава самі є інститутами, причому стрижневими, але їхня успішність визначається інституційним (вторинним) облаштуванням, яке виступає стосовно них (ринку й держави) свого роду інституційною ринково-державною інфраструктурою. Інститути стосовно економіки й суспільства – це не просто структури й системи (фондовий ринок, інституційні інвестори, страхові компанії тощо), але й відповідні правила, норми, встановлений порядок тощо [2, С. 282–283]. У статті поняття "інститути" використовуються у двох основних значеннях: 1) установи, що відображають традиції, правила, норми, звичай та закони, які, знижуючи кількість інформації, необхідної для індивідуальних і колективних дій, створюють суспільству умови для його відтворення; 2) сукупність норм, правил і традицій, що формують суспільство і регламентують поведінку людей.

Оригінальністю відрізняється підхід Е. Тоффлера, який, ураховуючи часті невдачі уряду, все більшу складність і

нестандартність державних завдань, запропонував нову систему управління. *Адхократія* (від лат. *ad hoc* – для цього, тобто призначений виключно для даної мети, та грецьк. *kratos* – влада) – влада інтелектуалів, мобілізованих із конкретного приводу [4, С.240]. На погляд цього дослідника, кожна проблема має унікальні властивості, характеризується нестандартністю, тому для її вирішення необхідно щоразу збирати групу фахівців із різних галузей. Провідні країни використовують подібні утворення для прискорення інноваційних перетворень у пріоритетних напрямках.

Суттєва роль інституційного облаштування в оптимізації функцій держави у тому числі й в досягненні ефекту державно-ринкової синергії. За допомогою інституційної інфраструктури держава мінімізує своє пряме (адміністративне) вторгнення в економічні процеси; адміністрування замінюється впливом, посередкованим через тонке налаштування відповідних інститутів ринкової інфраструктури [2, С.284–285]. Головне полягає в знаходженні початкових імпульсів, тобто "пускових механізмів", а відповідно, ланок, за допомогою яких можна витягнути весь ланцюг. Важливо навіть ні "що робити", а "як робити", "з чого почати, у якій послідовності вирішувати проблеми". Не менш важливо прослідкувати взаємозалежності між окремими інститутами. В Україні поки що взагалі відсутні підходи до конструювання життєздатних інституційних блоків з позицій взаємозалежності та пріоритетності (черговості) їхніх складових [2, С.285–286], що перетворює переважну більшість розроблених програм на декларації, які за своєю сутністю не можуть бути практично реалізовані.

Першочерговим "пусковим" елементом інституційних блоків мобілізаційно-інноваційної моделі повинна стати **національна ідея**, яка повинна стати базисом для об'єднання України та консолідації нації для досягнення чітко встановленої реалістичної та досяжної мети. Складовими кінцевої (декларованої) мети застосування сучасної мобілізаційної моделі можуть виступати вирішення соціальних проблем; забезпечення високого життєвого рівня; формування стійкої конкурентоспроможної економіки; приєднання до світового простору на власних умовах [3, С.20]. Об'єднуючим моментом на сьогодні, як показує практика,

не може виступати мова (існують протести російськомовного населення проти форсованої українізації), релігія (Україна – світська держава, тим більше лише православних конгрегацій у країні нараховується чотири), напрямок інтеграційних зусиль (дане питання багато років створює серйозні суперечки серед населення східних, південних і західних регіонів), перегляд історії (взагалі вибухонебезпечна царина, яка замість консолідації нації може викликати її розкол), а виключно **досягнення критеріїв конвергенції до ЄС** як дороговказ на майбутні десятиліття. Необхідно бути прагматиками й нарешті правильно зрозуміти чіткі повідомлення представників ЄС, що Україна не може претендувати в найближчому майбутньому на участь у даному інтеграційному утворенні через значну кількість об'єктивних і суб'єктивних обставин. Тим більше існує питання чи потрібна дана інтеграція для України взагалі: можливо, достатньо залишатися незалежною державою, отримати зону вільної торгівлі та безвізовий режим, підвищити соціально-економічні показники та рівень інноваційної діяльності, чого фактично прагне більшість українців.

Наступним інституційним блоком виступає **удосконалення виборно-представницької системи** в Україні. На сьогодні "закриті списки" створили ситуацію, коли "народні обранці" фактично залежать не від народу України, а від керівних органів партій, які формуються на кланово-общинній основі, що підвищує апатію українців та зневіру в можливість змін у соціально-економічній політиці держави. Фактично залишилось формально закріпити можливість спадкування депутатської посади і скасувати вибори як зайву витрату коштів. Необхідні зміни лежать на поверхні: 1) відновлення мажоритарної системи виборів на основі виборчих округів; 2) запровадження механізму відкликання народних обранців шляхом проведення місцевого референдуму; 3) запровадження механізму запровадження виборності суддів (подібна практика існує в США): звичайно, відповідно до існуючих кваліфікаційних вимог; 4) позбавлення депутатської недоторканості та недоторканості суддів; 5) скасування депутатських пільг: зокрема, надання виключно службового житла на час виконання повноважень; 6) запровадження жорсткої прив'язки зарплати депутатів до

існуючого прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати за коефіцієнтом 10 (прийнятний розрив у доходах між найбагатшим і найбіднішим населенням).

Третім інституційним блоком виступає **бюджетно-планова система**. Здійснення переходу до постіндустріального розвитку неможливо без формування національної системи індикативного планування, основними параметрами якої повинні стати: 1) стратегічний горизонт планування діє 25–30 років, що підтверджується світовою практикою проведення ефективних перетворень у країнах периферії та напівпериферії; 2) строк індикативного планування доцільно прийняти на рівні 5 років, що цілком достатньо для реалізації масштабних проектів і будівництва необхідних об'єктів інфраструктури, завершення циклу підготовки спеціалістів; 3) стосовно індикативних планів необхідно прийняти відповідні середньострокові бюджети розвитку: щорічні бюджети повинні лише уточнювати середньострокові.

Четвертим інституційним блоком виступає банківсько-кредитна система, яка передбачає подальше запровадження ефективних елементів попередніх інституційних блоків. Основними заходами у цьому напрямку повинні стати: 1) покладення на Національний банк України відповідальності не лише за рівень інфляції, але й за загальний стан соціально-економічної системи (нормальна практика більшості провідних країн світу); 2) запровадження Банків реконструкції та розвитку, які спрямовані на пільгове кредитування пріоритетних сегментів економіки; 3) подолання доларизації економіки (витіснення долара США та євро зі сфери обігу й кредитування): повна заборона кредитування фізичних і юридичних осіб, здійснення платежів в іноземній валюті; адміністративна заборона проведення калькуляцій собівартості, кошторисів та рекламування в іноземній (у тому числі умовних одиницях) валюті.

П'ятим інституційним блоком є **фіскальна (бюджетно-податкова) система**, основні напрями удосконалення якої такі: 1) уніфікація існуючої системи оподаткування у напрямку зменшення кількості обов'язкових платежів, зборів і податків; 2) зменшення ставки ПДВ до мінімально можливої ставки

з одночасним скасуванням існуючих пільг; 3) звільнення від ПДВ товарів першої необхідності, освітніх й медичних послуг; 4) збільшення акцизів на предмети розкошів; 4) запровадження прогресивної шкали оподаткування рухомого й нерухомого майна; 5) запровадження єдиного соціального податку замість існуючої системи нарахувань у фонд оплати праці; 6) запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб із такими особливостями: підвищена ставка застосовується виключно до частини доходу, який підпадає у межі її дії; дохід подружжя користується більш високою ставкою неоподаткованого мінімуму; застосування коефіцієнтів, які враховують кількість членів родини (1 за дорослого, по 0,5 за кожну дитину) з метою зменшення податкового навантаження на багатодітні сім'ї; зменшення сукупного доходу до оподаткування на обсяг страхових внесків; цільових внесків на житлове будівництво; витрати на професійне навчання та підвищення кваліфікації; аліменти.

Шостим інституційним блоком повинна стати **демографічна політика**; основними напрямками удосконалення в даній царині (з урахуванням попередніх інституційних блоків) повинні стати: 1) перехід від концепції "дешевої робочої сили" до концепції інформатизації та збільшення інноваційної складової у створеному продукті (наданих послугах); 2) відповідальність за покращання продуктивності праці покласти на власників засобів виробництва; 3) мінімальна заробітна плата повинна зростати з перевищенням темпу інфляції; 4) доповнення виплат матерям за народження дитини накопичувальним фондом, який можна використати з метою покращання житлових умов, отримання освіти тощо; 5) запровадження візового режиму з більшістю країн світу та обмеження трудової імміграції виключно галузями інноваційного спрямування, якщо відповідних висококваліфікованих спеціалістів не вистачає на внутрішньому ринку.

Сьомим інституційним блоком повинна стати **система обмежених експериментів**, тобто запровадження спеціальних економічних зон інноваційного спрямування як першої ланки алгоритму апробації інноваційних перетворень на локальному (регіональному) рівні перед розповсюдженням отриманих позитивних ефектів на соціально-економічну систему в цілому.

Отже, мобілізаційно-інноваційна модель України повинна спиратися на **взаємопов'язані інституційні блоки**: 1) національна ідея розвитку, яка ґрунтується на цивілізаційній ідентичності; 2) удосконалення системи представницько-виборної системи; 3) бюджетно-планова система (п'ятирічні індикативні плани й бюджети розвитку); 4) банківсько-кредитна система; 5) національна фіскальна (бюджетно-податкова) система; 6) демографічна політика; 7) система спеціальних економічних зон інноваційного спрямування (обмежені експерименти у вигляді технопарків, технополісів тощо).

Перспективним для подальшого дослідження є розробка економіко-математичних моделей взаємодії окремих інституційних блоків на основі цілісного сценарного підходу.

Список використаної літератури

1. Выход России из кризиса. Возможные сценарии развития 1-е заседание / С. Ю. Глазьев, Д. С. Чернавский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.netda.ru/slovo/krizisl.htm>.
2. Глобальний конкурентний простір: Монографія / О.Г. Білорус та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. О. г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2007. – 680с.
3. Татаренко Н. Національна мобілізаційна модель економічного розвитку як відповідь на виклики глобалізації / Н. Татаренко // Зб. наук. праць. Вип. 48. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2006. – С. 163–172.
4. Тоффлер Э. Третья волна: Пер с англ. / Э. Тоффлер. — М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 776с.
5. Ходжсон Дж. Какова сущность институциональной экономической теории? / Дж. Ходжсон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ie.boom.ru>.
6. Цивилизационная структура современного мира. – Т.2. – Макрохристианский мир в эпоху глобализации. – К., 2007. — 692с.
7. Commons J .R. Institutional Economics / J. R. Commons [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/commons/institutional.txt>.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2010 р.